

keretté, amely kellően rugalmas, hiszen sok esetben többféle megoldást is kínál a felmerülő értelmezési problémákra.

Hivatkozott irodalom

- BNYGY. = Az ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszékének Beszélt nyelvi gyűjteménye.
- HAADER LEA 2000. Az alárendelő összetett mondatok. In: KESZLER BORBÁLA szerk., *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 474–530.
- HEINE, BERND – KALTENBÖCK, GÜNTHER – KUTEVA, TANIA 2016. On insubordination and cooptation. In: EVANS, NICHOLAS – WATANABE, HONORÉ eds., *Insubordination*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia. 39–64.
- IMRÉNYI ANDRÁS 2013. *A magyar mondat viszonyhálózati modellje*. Nyelvtudományi Értekezések 164. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kivi = Korpusz az inferencialitás vizsgálatához.
- KUGLER NÓRA 2017. Az összetett mondat. In: TOLCSVAI NAGY GÁBOR szerk., *Nyelvtan*. Osiris Kiadó, Budapest. 806–895.
- MITHUN, MARIANNE 2008. The extension of dependency beyond the sentence. *Language* 84/1: 69–119.
- MNSZ. = Magyar Nemzeti Szövegtár. <http://clara.nytud.hu/mnsz2-dev>

DÉR CSILLA ILONA
Károli Gáspár Református Egyetem

A társadalmi változás nyelvi aspektusai

VESELSZKI ÁGNES, Karanténszótár (Virális tartalom). Inter–IKU, Budapest, 2020. 84 lap

VESELSZKI ÁGNES Karanténszótár című munkája a koronavírus-járvánnyal kapcsolatos új szavakat, kifejezéseket mutatja be: 2020 első felének 400 vírusnyelvi neologizmusát tartalmazza. Szókészletünk ilyen jelentős bővülésére aligha volt példa a magyar nyelv-újítás kora óta. Ennek oka a társadalmi változás mértékével magyarázható. A szerző ezt a következőképpen fogalmazza meg: „olyan teljesen újszerű helyzetben találtuk magunkat, hogy nem voltak fogalmaink az új, nyelven kívüli jelenségek megnevezésére” (7).

A nyelv-, irodalom- és néprajztudomány szinte azonnal reagált a járvány kommunikációs-nyelvi változásaira (lásd: KOVÁCS szerk. 2020: 227–329; H. NAGY 2020; URICSKA 2021). Az új szóalkotások – jobbjára szóösszetételek (LÉNÁRT 2020) – mellett új nyelvi kapcsolattartási formák (DOMONKOSI–LUDÁNYI 2020a, 2020b), valamint vírusveszélyre figyelmeztető feliratok (ŠTEFAŇÁKOVÁ 2020) jelentek meg világszerte. Az általunk (ISTÓK–LŐRINCZ 2020) *vírusnyelv*-nek nevezett nyelvváltozatot (a továbbiakban: *virolektus*) olyan nyelvi és képi elemek alkotják, melyek társadalmi szempontból is jelentős szerepet töltenek be: figyelmeztető (pl. *Maszkot fel!*) vagy feszültségoldó funkcióval (pl. Győrfi Pál-mémek) bírnak. A virolektust vizsgáló új nyelvészeti diszciplína megnevezésére a *virolingvisztika* (*vírusnyelvészet*) terminust vezettük be: „A virolingvisztikára olyan ernyőfogalomként tekintünk, amely felöleli az egymástól látszólag eltérő, de témájukban (fókuszukban) azonos (vírustartalmú) nyelvészeti irányvonalakat” (ISTÓK–LŐRINCZ 2020: 83).

VESZELSZKI ÁGNES Karanténszótára alighanem a legjelentősebb és legnagyobb hatású virolingvisztikai munka napjainkban: 1. az elsők között reflektál a nyelvi változásokra; 2. koncepciója átgondolt, letisztult; 3. alkalmazkodik a járvány által megváltozott módszertani feltételekhez; 4. nyelvészetnépszerűsítő hatással bír (a Google 10 ezernél is több találatot listáz).

A szótár négy nagyobb szerkezeti egységre osztható. Ezek a következők: Karanténszótári előszó (7–8); Esszé a karanténszókincsről: Kórleenyomat és korleenyomat – új szavakkal kifejezve (9–15); Szótár (17–69); Források és szakirodalom (71–81). A kötet végén (82–84) a kiadó további, ajánlott termékeinek a listáját találjuk. A munka értékét növeli, hogy a szótárrészt megelőző tanulmányzerű esszé könnyed és olvasmányos használati útmutatóként szolgál a hétköznapi olvasók számára. Bevezeti őket a nyelvudományban jól ismert *neologizmusok* ’új szavak, kifejezések’, *hapax legomenonok* ’egyszeri szóalkotások’ és *okkasionálisok* ’alkalmi szóalkotások’ világába.

A betűrendbe sorolt szócikkek csupán a legszükségesebb információkat tartalmazák. Három szerkezeti egységre tagolódnak. Ezek a következők: 1. a félkövér betűstílussal kiemelt címszó; 2. a szómagyarázat; 3. egy kurzivált betűstílussal kiemelt példamondat. A szócikkek többsége önálló (kidolgozott) szócikk. Hasznos megoldásnak tartjuk, hogy valamennyi (jobbra mutató nyíllal jelölt „hívószóval” ellátott) utaló szócikkhez példamondat is tartozik: az olvasó így következtetni tud a szinonim lexémák használati, ti. szövegkörnyezeti különbségeire. „Hívószavakat”, utalásokat indokolt esetben az önálló szócikkek közepén (az értelmezés és a példamondat közé ékelve) is találunk. Ezek általában a címszó egyik többjelentésű szinonimájára (pl. a *karanténdal* szócikkben a *karantének* kifejezésre), a címszó egyik alkotóelemére (pl. a *kovidjövő* szócikkben a *kovid* kifejezésre) vagy a címszóval szorosan összefüggő fogalomra utalnak (pl. a *karanténfáradtság* szócikkben az *izolációs stressz* szószervezetre).

A szógyűjtemény műfaját tekintve „kór- és kordokumentum, nem pedig szakszótár” (7), ennél fogva pedig olyan, nyelvészeti szótárakra jellemző adatok hiányoznak belőle, mint a szófaji megjelölés vagy az objektív gyakorisági mutató. Ez utóbbról a szerző joggal mond le: „A gyűjtés szinkron, a szavak megjelenésével szinte egy időben történő módja miatt a szöveget nem vette figyelembe a szógyakoriságot” (7). E „hiány” rámutat a virolingvisztika egyik legfőbb módszertani sajátosságára (paradoxonára): ha túlságosan ragaszkodunk a szigorú értelemben vett tudományos szempontokhoz, meg kell várnunk a járvány végét (bizonyos esetekben a korlátozások feloldását), addigra azonban a vizsgálendő anyag (esetünkben a víruszókincs) jelentős része elavul.

A szótár példaanyaga adatközlőktől, valamint a közösségi média és a sajtó szövegeiből származik. Az érdeklődők az új szavakat, szókapcsolatokat egy közösségi oldalon és egy internetes úrlapon keresztül küldhették be (8). A szerző utal arra, hogy a gyűjteményben különböző stílusrétegekből, nyelvváltozatokból is akadnak lexémák: „a köznyelvi, szinte szlengszerű, gyakran játékos szavaktól az újságírói-publicisztikai leleményeken át a vírusfertőzés miatt a mindennapi használatba bekerült orvosi szaknyelvi kifejezésekig és a hivatali nyelv szókészletéiig” (uo.). A lexémák stílusértékére ritkán, csak a legszükségesebb esetekben – a szómagyarázat részeként – utal a szerző (pl. a *banyatájm* szócikkben: „Az idősek vásárlási idősjávnak a gúnyos, bántó elnevezése”).

A koronavírussal kapcsolatos új szavakat, kifejezéseket VESZELSZKI ÁGNES találó módon *koroneologizmusok* nak nevezi (9, 48): a kifejezés nemcsak a lexémák tartalmi töltetére, hanem keletkezésük egyik népszerű módjára, a szóösszerántásra (*korona* +

neologizmus) is utal. A terminus hatékonyságát mutatja, hogy már az angol nyelvű szakirodalomban is megjelent mint *coroneologisms* (lásd: ROIG-MARÍN 2020). A vírusnyelvi neologizmusok megnevezésének egy másik alternatívája lehet a fenténél rövidebb *virológizmusok* (gör. *vírus* + *logosz* 'szó') terminus (saját fogalmunk): előnye, hogy a járvány után is használható marad a neologizmusjellegüket (újként való megítélésüket) elvesztő vírusnyelvi lexémákra.

A munka elején olvasható esszé tematikusan (négy fogalmi körbe sorolva: 1. vírus és fertőzés, hivatalos kezelési módok és reakciók; 2. home office és távoktatás; 3. otthoni főzés és kenyérsütés; 4. megküzdési stratégiák: művészet és hobbi, humor, online társasági programok), illetve keletkezésük módja szerint is csoportosítja a szavakat, szó szerkezeteket. Igazolja (14–15), hogy napjaink legnépszerűbb szóalkotási módja a szóösszetétel (a szócikkek közül lásd: *karanténoktatás, koronavilág, vírusgeneráció* stb.), a példaanyagban jelentősen elmarad tőle a szóképzés (a szócikkek közül lásd: *ceciliás, élesztőtlen, karanténosítás*). Hozzá kell ugyanakkor tennünk, hogy a szóalkotási módok terheltségi foka nyelvenként eltérő lehet: a szlovák nyelv például a szóképzést részesíti előnyben a magyarban produktívabb szóösszerántással szemben (erről lásd: TÓTH 2017: 63–65). A korpusz alapján megerősíthető a „ritkább szóalkotási módok” (LENGYEL 2000) néhány típusának gyakorivá válása (a jelenségről bővebben lásd: ISTÓK 2017, 2018: 53–60): a meghatározott stílárius (humoros, gúnyos, ironikus stb.) funkciót betöltő hatáskeltők (ISTÓK 2017: 171) közül a szóösszerántás a legnépszerűbb eljárás (pl. *karantéboly, koronapló, covidinka*).

VESZELSZKI korpuszában nemcsak belső szóalkotásokat, hanem angol nyelvből kölcsönzött lexémákat (köztük külső szóalkotásokat) is találunk (pl. *coronacation, covidiot, social distancing*). Érdemes megfigyelni, hogy a vírusnyelvi neologizmusok alapjául legtöbbször a *karantén*, a *korona*, a *covid* (*kovid*) és a *vírus* szavak szolgálnak (ISTÓK–LŐRINCZ 2020: 84). Merész, ugyanakkor újszerű megoldásnak tartjuk, hogy a szótárba a közösségi oldalakon terjedő hashtag-jellel (speciális címkével: #) ellátott (állandósult) szókapcsolatok és (gyakran elhangzó) mondatok is bekerültek (pl. *#éljenamackónaci, #kulturkaranten, #maradjotthon*).

A helyesírási szabályok játékos kihasználása (a kis- és nagybetűk, valamint a kötőjelek tudatos alkalmazása) egyes vírusnyelvi neologizmusok belsejében jelentéskiemelő vagy -módosító funkcióval bír (pl. *karantén – karant-én; karantanya – KaranTanya – karantAnya; karantéma – KaranTéma*). Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a *covid-19* szócikk utal ugyan az új betegség különböző írásmódjaira (*Covid-19, COVID-19, Covid-19*), elfelejti azonban megemlíteni a kötőjel nélküli írásváltozatokat: „A betegség nevének írásmódját illetően a Nyelvtudományi Intézet nyelvi tanácsadó szolgálata egyeztetett az MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Bizottságának és a korábban működő Orvosi Nyelvi Munkabizottságának illetékes tagjaival, s az az állásfoglalás született, hogy általános, köznyelvi használatban a Covid19, míg az orvos olvasóknak, szaktudományos használatra szánt szövegtípusokban a betűszói írásmódú COVID19 javasolható” (LUDÁNYI 2020).

VESZELSZKI ÁGNES Karanténszótára „egy különös kornak és kórnak a szavakkal emlékeztető nyelvi lenyomata” (8). Szócikkeinek szerkezete letisztult, stílusa egyszerre tudományos és szórakoztató: nyelvészek és laikusok számára egyaránt hasznos kötet. Tudatos munka eredménye (7), hogy akár folyamatos olvasásra is alkalmas. A vírusnyelvi neologizmusok száma a kötet megjelenése óta folyamatosan nő, számukat 2021 elején több ezerre becsljük. Gyűjtjük és (nem csak) nyelvészeti szempontú elemzésük időszerű és indokolt.

Hivatkozott irodalom

- DOMONKOSI ÁGNES – LUDÁNYI ZSÓFIA 2020a. Társas távolságtartás és nyelvi közeledés. E-mailezési gyakorlatok a koronavírus idején. In: KOVÁCS LÁSZLÓ szerk., *Globális kihívás – lokális válaszok. A koronavírus (Covid19) gazdasági és társadalmi összefüggései és hatásai*. Savaria University Press, Szombathely. 241–260.
- DOMONKOSI ÁGNES – LUDÁNYI ZSÓFIA 2020b. „Vigyázzatok magatokra! Vigyázzunk egymásra!” E-mail-formulák járvány idején. *Omega* 27/3: 34–37.
- H. NAGY PÉTER 2020. *Karanténkultúra és járványvilág. Feljegyzések a korona idején*. Prae Kiadó, Budakeszi.
- ISTÓK BÉLA 2017. A ritkább szóalkotási módok státusának újraértékelése. In: LŐRINCZ JULIANNA – SIMON SZABOLCS szerk., *A tankönyvkutatás szakmai, módszertani kérdései. A Variológiai kutatócsoport 7. nemzetközi tankönyvkutató szimpóziumának tanulmányai*. Selye János Egyetem, Komárom. 167–180.
- ISTÓK BÉLA 2018. *Internetes futballnyelvhasználat. Közösség, mémek, szóalkotás*. Pandora Könyvek, 40. Líceum Kiadó, Eger.
- ISTÓK BÉLA – LŐRINCZ GÁBOR 2020. A virolingvisztika részterületei. In: SIMON SZABOLCS ed., *12th International Conference of J. Selye University. Language and Literacy Section. Conference Proceedings*. J. Selye University, Komárno. 83–92.
- KOVÁCS LÁSZLÓ szerk. 2020. *Globális kihívás – lokális válaszok. A koronavírus (Covid19) gazdasági és társadalmi összefüggései és hatásai*. Savaria University Press, Szombathely.
- LÉNÁRT ISTVÁN 2020. Karanténykedünk: a karanténdepitől a karanténszegig – avagy hogyan tükröződnek tevékenységeink a koronavírus-járvány idején alkotott szóösszetételekben. In: KOVÁCS LÁSZLÓ szerk., *Globális kihívás – lokális válaszok. A koronavírus (Covid19) gazdasági és társadalmi összefüggései és hatásai*. Savaria University Press, Szombathely. 291–302.
- LENGYEL KLÁRA 2000. A ritkább szóalkotási módok. In: KESZLER BORBÁLA szerk., *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 341–350.
- LUDÁNYI ZSÓFIA 2020. Helyesírási kérdések a pandémia idején. *Magyar Szó*. https://www.magyarszo.rs/hu/4391/mellekletek_uevggolyo/225543/Helyes%C3%ADr%C3%A1sik%C3%A9rd%C3%A9sek-a-pand%C3%A9mia-idej%C3%A9n.htm (2021. 01. 17.)
- ROIG-MARÍN, AMANDA 2020. English-based coroneologisms. A short survey of our Covid-19-related vocabulary. *English Today*: 1–3. <https://doi.org/10.1017/S0266078420000255>
- ŠTEFAŇÁKOVÁ, JANA 2020. K rodovo vyváženému jazyku a jeho uplatňovaníu v súčasnej jazykovej krajine (na príklade oznamov s aktuálnymi hygienickými opatreniami v súvislosti s pandémiou koronavírusu v Banskej Bystrici a Mníchove. In: ĎURICOVÁ, ALENA ed., *Od textu k prekladu XIV 2. časť. Linguistic Landscape*. Jednota tlumočníkú a prekladateľu, Praha. 68–86.
- TÓTH, SÁNDOR JÁNOS 2017. *Aspekty slovensko-maďarskej porovnávacej morfosyntaxe*. Univerzita J. Selyeho, Komárno.
- URICSKA, ERNA 2021. *Covidictionary. Words and phrases related to the global pandemic*. Rejtjel Kiadó, Budapest.

ISTÓK BÉLA
Selye János Egyetem

LŐRINCZ GÁBOR
Selye János Egyetem